

גיליון מספר 2, 2 ינואר 2003

הבחירות לכנסת ה-16 בקרב האזרחים הערבים בישראל

עורך: ד"ר אלי רכס

תוכן העניינים

- א. דבר העורך..... 2
- ב. עמדות וראיונות..... 2
1. סמי סמוחה: בעד השתתפות של הערבים והמפלגות הערביות בבחירות לכנסת ה-16..... 2
2. דן שיפטן: מאבק ציבורי עדיף על פסילה משפטית..... 3
3. משה ארנס: איך יצביעו הערבים..... 4
4. קטע מתוך ראיון עם עמרם מצנע..... 4
5. שיחי' ראא'ד צלאח: "אנחנו והבחירות"..... 5
- ג. סקרי דעת קהל..... 6
1. סקר אוניברסיטת חיפה, המכון הישראלי לדמוקרטיה והעמותה לקידום הדמוקרטיה..... 6
2. סקר עיתון "מעריב" ו"הגל החדש"..... 7
3. סקר מכון "מותגים"..... 8
- ד. לקט מן העיתונות..... 9
1. כללי..... 9
2. שאלת החרמת הבחירות..... 9
3. התנועה האסלאמית: עמדות בשאלת החרמת הבחירות..... 10
4. רשימה משותפת: חד"ש ותע"ל..... 11
5. רע"מ..... 12
6. בל"ד..... 13
7. חזית האחדות הלאומית..... 13
8. מפלגות ציוניות..... 14
9. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות..... 15
10. גילוי דעת מטעם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל..... 17
11. שונות..... 17
- ה. נתוני רקע..... 18
1. תוצאות הבחירות לכנסת לפי מגזרים: השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות..... 18

א. דבר העורך

אנו שמחים להעביר לעיונכם את הגיליון השני של "עדכן בחירות 2003". בזמן הקצר שחלף מאז ראה אור הגיליון הראשון, חלו התפתחויות מעניינות. ראשית, הסתיים משחק "הכיסאות המוסיקליים" והתייצבה מפת המפלגות בקרב הציבור הערבי. כצפוי, "הנס המיוחל" לא התממש והפוליטיקה הערבית נותרה מפולגת ומשושעת. הרבה לא השתנה: אחמד טיבי הלך בפעם שעברה עם בל"ד; הפעם הוא עם חד"ש, כשכניסתו מטילה צל קודר על עתיד השותפות היהודית-ערבית של מק"י. ברע"ם אין הרבה חדש: האשם מחאמיד בחוץ; מחמד כנעאן (שוב) בפנים, והתנועה האסלאמית משפרת עמדות. היחיד שנותר נאמן ועקבי הוא הציבור הערבי, שנקעה נפשו מהפיצול הפוליטי הפנימי המנציח את מצב החולשה הכרוני של הפוליטיקה הערבית. החלק הרביעי של העדכן סוקר בהרחבה את מאבקי הכוח הפנימיים והתפניות התכופות שליוו את הרכבת הרשימות.

שנית, נמשכות הקריאות להחרמת הבחירות. הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית חבר ל"בני הכפר" וגורמים אחרים בפיתוח היסוד האידיאולוגי העומד ביסוד ההתנגדות לבחירות, כפי שעולה ממאמרי העמדה ולקט העיתונות המופיעים בחלק השלישי והרביעי. פסילת מועמדותם של חברי הכנסת אחמד טיבי ועזמי בשארה יצרה מצב חדש שעתידי להשפיע באופן ישיר על שאלת השתתפות הערבים בבחירות, מחד גיסא, ולגרום לטלטלה יסודית ביחסי יהודים-ערבים, מאידך גיסא. זאת משום שפסילתם הסופית, אם אכן כך יהיה, עתידה לחזק את המגמה להתרחק מהכנסת ש"ממילא מדירה את הערבים" ואילו אישור השתתפותם בבחירות עשוי לתרום לעליית שיעור המצביעים, אך גם להביא לגילויי ניכור ודחייה מצד חלקים ניכרים בציבור היהודי. בעניינים אלה עוסקים מאמרי העמדה והראיונות בחלק השני של העדכן.

הדעות המובאות מייצגות את דעת כותביהן בלבד ולא את עמדת התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל. קוראי העדכן מוזמנים להגיב ולתרום:

- אתר מרכז משה דיין באינטרנט: www.dayan.org
- התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל: אריק רודניצקי
טלפון 03-6409991 / פקס 03-6406046
- ד"ר אלי רכס: relie@post.tau.ac.il
e-rekhess@northwestern.edu

ב. עמדות וראיונות

1. סמי סמוחה: בעד השתתפות של הערבים והמפלגות הערביות בבחירות לכנסת ה-16¹

שני נושאים הנוגעים להשתתפות הציבור הערבי בבחירות לכנסת ה-16 ראויים לדיון. נושא אחד הוא מה יהיה שיעור ההצבעה ומה תהייה התפלגות הקולות. הנושא האחר הוא הניסיונות לפסול רשימות ומועמדים ערביים מלהתמודד בבחירות.

ממצאי סקר ארצי מייצג של האוכלוסייה הערבית הבוגרת שנערך באוקטובר-נובמבר 2002, שערכתי בהשתתפות ד"ר אסעד גאנם, מפריכים את הדעות הרווחות על הבוחר הערבי בבחירות 2003. הציבור הערבי מחשיב מאוד את הפוליטיקה הפרלמנטרית, מעוניין בייצוג ערבי גדול בכנסת, מצדד בהגברת שיעור ההצבעה של הערבים ותומך בהצטרפות של מפלגות ערביות לקואליציות ממשלתיות. 70% מהנשאלים אמרו שיצביעו בבחירות הקרובות, כפי שהיה ב-1992 כאשר ההצבעה התקיימה בפתק אחד ורק במקצת פחות משיעור ההצבעה ב-1999 כאשר ההצבעה התנהלה בשני פתקים. בסקר גם לא נמצא כל אישור לחשש שהמפלגות היהודיות יאבדו כל תמיכה ומתברר שהן צפויות לשמור על כוחן במגזר הערבי. קולות הערבים יתחלקו לארבעה מנדטים לחד"ש-תע"ל, שלושה לרע"מ, שניים לבל"ד ושלושה למפלגות היהודיות.

¹ סמי סמוחה הוא פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטת חיפה.

הסקר מראה גם שנעצר הסחף ביחסי ערבים-יהודים שהחל אחרי רצח רבין והגיע לשיאו באירועי אוקטובר 2000. האזרחים הערבים מאוכזבים מאינתיפאדת אל-אקצה, נואשים מהמחיר הכבד שהם משלמים בשנתיים האחרונות ופחדים מפני איומים חמורים על מעמדם כמיעוט במדינה כגון פגיעה רצינית בזכויות האזרח שלהם ושימוש באלימות נגדם מצד המדינה והיהודים. הם תומכים בהגברת שילובם במדינה.

על רקע זה יש להתייחס בחומרה לניסיונות הפסילה של מפלגות ומועמדים ערביים. צעדים אלה מגבירים את פחדי הציבור הערבי ואת ניכורו מהמדינה. הם מחבלים בדו-קיום הפגיע בלאו הכי בין ערבים ליהודים. וגרוע מכל - הם מורידים לשפל המדרגה את הדמוקרטיה הישראלית שהיא ממילא באיכות נמוכה. רוב הציבור הערבי מקבל את זכות הקיום של המדינה אך שולל את אופייה היהודי-ציוני. זכות כל אזרחי המדינה להיאבק לשינוי אופייה בדרכים דמוקרטיות. דמוקרטיה מתגוננת מפני איומים על עצם קיומה ועל שלמותה הטריטוריאלית של המדינה, אך כל דמוקרטיה צריכה להיות פתוחה למאבקים דמוקרטיים לעיצוב הצביון של המדינה והחברה. המפלגות הערביות ומועמדיהן אינם מהווים שום סכנה ודאית ומיידית על קיום המדינה והדמוקרטיה ולכן יש לאפשר להם לייצג את בוחריהם.

2. דן שיפטן: מאבק ציבורי עדיף על פסילה משפטית²

האמצעים המשפטיים המוצעים נגד חבר הכנסת עזמי בשארה ונגד עיתונה של התנועה האסלאמית צות אל-חק ואל-חריה, נראים על פניהם מוצדקים לגופם. השאלה אם נכון להפעילם היא מורכבת יותר ומחייבת שיקול דעת החורג מעבר לתחומי הממוקדים של העניין עצמו.

דווקא מי שמבין את הסכנות הכרוכות ברדיקליזציה של מאבק המיעוט הערבי במדינה היהודית, צריך לשאול מה **מועיל** להתמודדות עם האתגר הזה יותר מאשר מה **מוצדק** לעשות כנגד גילויי הבוטים. מי שמכיר את מכלול התבטאויותיו של בשארה לא יתקשה להפריד בין הניסוחים שיש בהם נופך קישוטי של פלורליזם ואוניברסליות ובין הגרעין הלאומני הקשה בדבריו. הוא הדין במסר הרדיקאלי של העיתון צות אל-חק ואל-חריה, המתקשט בסיסמאות של צדק ושל חירות.

אלא שהשיקול הענייני אינו השיקול היחיד ואולי גם לא העיקרי. בנסיבות הפוליטיות שבהן הונחו השאלות האלה על סדר היום הציבורי בישראל עדיף בדרך כלל לא להפעיל את האמצעים המשפטיים ותחת זאת לגייס למאבק דווקא אמצעים ציבוריים ופוליטיים. אלה האחרונים קשים יותר להפעלה ודורשים זמן ממושך הרבה יותר כדי למצות את יעילותם, אך בחשבון ארוך הם תורמים הרבה יותר לבריאותה של הדמוקרטיה הישראלית ולעתיד היחסים בין הרוב היהודי לבין המיעוט הערבי.

האתגר שמציבים חבר הכנסת והעיתון שהוזכרו לדמוקרטיה הישראלית אינו, בעיקרו, פלילי ואישי, אלא פוליטי וציבורי. לא מדובר בבודדים המערערים על סדרי הממשל התקינים, אלא בגורמים פוליטיים, הזוכים בתמיכתם הישירה של רבבות אזרחים ומבטאים, במידה זו או אחרת, את תחושותיהם של מאות אלפים.

מתנגדי המגמה הרדיקאלית של בשארה והתנועה האסלאמית יכולים וצריכים להילחם נגדה בדרך של מאבק ציבורי. האמצעי היעיל ביותר בתחום הזה הוא החרמה פוליטית וחברתית, שתבודד את גילויי הבוטים ביותר של הניסיון לדה-לגיטימציה של המדינה. נטישה המונית של מליאת הכנסת בשעה שבשארה נואם, כדרך שנהגו בכהנא, והימנעות גופים ציבוריים מלתת במה מכובדת לדמוגיה הלאומנית שלו, יצביעו בפני הציבור הרחב השוקל תמיכה במסרים כאלה על ההבדל בין מחלוקת לגיטימית בתחומי השיח הדמוקרטי, לבין מי שנסחף לשיח לאומני אנטי-ישראלי.

הימנעות של המפלגות הציוניות משיתוף פעולה פרלמנטרי עם גורמים רדיקליים הפוסלים מעיקרו את הצירוף "מדינה יהודית ודמוקרטית", יעילה ומרתיעה יותר מאשר חסימת הייצוג בכנסת או איסור פרסומו של עיתון מסית וממריד. מי שתמך בהדרתם של היידר באוסטריה לה-פן בצרפת או כהנא בישראל, אינו יכול להעלות התנגדות עקרונית להחרמה כזאת.

מי שחפץ להרתיע מפני אימוץ עמדה רדיקלית החותרת תחת אושיות קיומה של המדינה, צריך לשלול מן הרדיקלים את מה שהם רוצים. הם רוצים תשומת לב, הזדהות והשפעה. הדיון המשפטי ייתן להם תשומת לב עולמית, והזדהות של תומכיהם הפוטנציאליים עם מאבקם הגאה והאמיץ בשלטון המדכא. הדרה פוליטית וציבורית על ידי הזרם המרכזי תדחק אותם לשוליים; היא

² דן שיפטן הוא עמית בכיר במרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה ובמרכז שלם. נוסח שעובד העורך ממאמר רחב יותר.

תעביר לתומכיהם הפוטנציאליים מסר שהשפעה מחייבת הכרה והתחשבות בזכויות היסוד של הרוב, כתנאי מוקדם להיענות לתביעותיו של המיעוט.

3. משה ארנס: איך יצביעו הערבים³

כיצד יצביעו אזרחי הערבים של ישראל בבחירות הבאות? כמו אזרחי היהודים, גם הם ישלשלו הפעם לקלפיות פתק אחד, בעבור המפלגה שבה הם תומכים, ולא יפצלו את קולם בין מועמד לראשות הממשלה לבין המפלגה המועדפת עליהם - כמו בבחירות הקודמות לכנסת. אם להסתמך על הסקרים, הצופים ניצחון גורף לליכוד ומפלה למפלגת העבודה, לא נראה שלקול הערבי תהיה השפעה משמעותית על תוצאות הבחירות.

ואולם אין זה אומר, שלא חשוב איך הם יצביעו. המגמות שיתגלו בהצבעתם ילמדו על יחסם כלפי מדינת ישראל וישפיעו על האופן שבו הם נתפשים בעיני שכניהם היהודים. לכך יהיו השלכות על יישום דרישתם המוצדקת של האזרחים הערבים לשוויון ולהתקדמות בחברה הישראלית.

בבחירות האחרונות גברה מגמת ההצבעה למועמדים ערבים רדיקלים - לחד"ש, לתנועה האסלאמית, לעזמי בשארה ולאחמד טיבי, יועצו לשעבר של יאסר ערפאת. חברי הכנסת הללו יצאו בהתקפות מרושעות על מדינת ישראל והביעו תמיכה בארגונים המפעילים אלימות וטרור נגדה. אם דעותיהם משקפות את דעות מצביעיהם, הרי שגם אלה האחרונים מזדהים עם אויביה של ישראל ומתייחסים אליה כאל "מדינה גזענית, לא דמוקרטית המיישמת מדיניות של אפרטהייד כלפי אזרחי הערבים".

אם קיוו אזרחי ישראל הערבים לנצל את זכות ההצבעה שלהם כדי לשפר את מצבם הכלכלי ולהשיג שוויון, הרי שחברי הכנסת שבחרו לא קידמו כלל את עניינם. להיפך. התקפותיהם הארסיות על ישראל וגילויי התמיכה המתמדת באויביה נטו להרתיע רבים מאזרחי היהודים של ישראל מפני הבעת תמיכה בקידום הכלכלי והאזרחי של הערבים, ולראות את שכניהם כמי שרוחשים עוינות למדינה.

כל עוד זאת תהיה התפישה השלטת בקרב הציבור היהודי, אין להניח שהממשלות שיקומו בעתיד יאזרו אומץ הדרוש כדי לנקוט את הצעדים הנחוצים לקידום ענייניה של הקהילה הערבית בישראל.

האם נראים בקרב הקהילה הערבית בישראל ניצניה של הכרה בכך, שנציגיהם בכנסת איכזבו אותם? הבחירות הבאות יספקו את התשובה לשאלה זו.

הבחירות הקרובות מעניקות לכל הבוחרים הערבים בישראל הזדמנות להביע את אכזבתם מהמפלגות הערביות הרדיקליות, ואילו לממשלה הבאה הן מעניקות הזדמנות להפגין את מחויבותה לקידום אזרחי הערבים של מדינת ישראל.

4. קטע מתוך ראיון עם עמרם מצנע⁴

עמרם מצנע, יו"ר מפלגת העבודה, בראיון נרחב עמו: "האזרח הערבי הוא אזרח שצריך ליהנות מזכויות שוות במלואן במדינת ישראל ולא רק בחוק. ... אני מסכים לכך שהאזרח הפלסטיני-ישראלי מזדהה עם העם הפלסטיני. זה דבר לגיטימי, כל עוד האזרח הפלסטיני-ישראלי הוא אזרח מדינת ישראל, מכיר בה ונאמן לה ולחוקיה. ... אנו יוצרים בקרב האזרחים הערבים בחיפה תחושת שותפות ושייכות. המדינה לא השכילה לייצר שותפות זו ביחסה כלפי אזרחי הערבים. אין הכוונה רק לתקציבים וכספים בלבד, אלא יש ליצור את תחושת השותפות הזו בשלושה דברים: ראשית, העדפה מתקנת, שזה מה שעשיתי בחיפה, כלומר הקצאת תקציבים לגישור על הפערים. ... שנית, השתתפות של המיעוט באדמיניסטרציה השלטונית. שלישית, לכבד את האחר ולראות בו שווה זכויות. אנו, הרוב, צריכים לדעת כי האזרחים הערבים נאמנים למדינה, גם אם יש מקרים יוצאי דופן בקרב המיעוט."

בתשובה לשאלה האם ימנה שר ערבי, ענה מצנע: "בממשלתי ישתתף כל מי שמכיר במדינת ישראל בתור מדינה יהודית המטפלת בענייני תושביה. כל מי שידבר ברוח של שותפות בין יהודים לערבים הוא מתאים להיות בממשלתי. ... אני מגדיר את מדינת ישראל בתור המולדת הלאומית של היהודים, שחיים בה גם מיעוטים לא יהודיים, שווים זכויות. ... המונח 'מדינת כל אזרחיה' הוא

³ משה ארנס הוא חבר כנסת מטעם הליכוד. המאמר במלואו התפרסם בעיתון הארץ, 26.11.02.

⁴ הראיון המלא פורסם בעיתון סינארה, 13.12.02, היוצא לאור בנצרת.

מונח פוליטי. ברור כי המדינה היא של כל אזרחיה, אולם המונח הזה, שבו משתמשות כמה מפלגות ערביות, שואף למוטט את מה שאני ורוב האזרחים במדינה מאמינים בו, והוא שהמדינה הזו היא מדינה יהודית שיש בה רוב יהודי, אשר חלק ממשטרה וסמליה הם יהודיים, ועדיין יכול להיות בה מיעוט ערבי, אסלאמי, נוצרי וכדומה, שיהנה משוויון מלא מתוקף היותו חלק מאזרחי המדינה."

בתגובה לטענה כי במגזר הערבי קיים כעס כלפי מפלגת העבודה, השיב מצנע: "אני מקווה כי האזרחים הערבים ייטיבו להבחין בין מפלגת העבודה בשנים האחרונות לבין מפלגת העבודה בראשותי. בתקופת ממשלת העבודה בראשות יצחק רבין פרחו היחסים בין יהודים וערבים, ובכוונתי להשיב את המציאות הזו על כנה."

5. שיח' ראא'ד צלאח: "אנחנו והבחירות"⁵

שיח' ראא'ד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית, במאמר נרחב פרי עטו: "תפקידם של חברי הכנסת הערבים, מהיום הראשון שבו נכנס חבר כנסת ערבי לכנסת ועד היום, ממשיך להוכיח מסקנה אחת והיא שהכנסת היא בימת מחאה ותו לא. אני אומר זאת, כאשר אני יודע כי חברי הכנסת הערבים התאמצו למלא תפקיד מוצלח, אולם הקרקע שעליה מושתתת הכנסת לא מאפשרת לשום חבר כנסת ערבי למלא תפקיד מוצלח. ... מעמדה של הכנסת הכשיל אותם וממשיך להכשילם, משום שזהו ממסד עליון של מדינה המגדירה את עצמה כמדינת העם היהודי, במובן כזה שהיא מוציאה מהחשבון את קיומנו בכלל, ומשום שהכנסת היא ממסד עליון של פרויקט ציוני שלא מכיר בנו בתור מיעוט לאומי ולא בתור אזרחים הזכאים לקבל שוויון זכויות. לפיכך, הכנסת מעולם לא הייתה ממסד עליון עבורנו, המיעוט הערבי הפלסטיני בארץ."

"מה שמוסיף שמן למדורה הוא שהציבור הפלסטיני שלנו בארץ תולה תקוות רבות בחברי הכנסת הערבים, ובצדק, משום שהוא סובל וסבלו הולך וגובר מדי יום. ... חלק מהציבור שלנו עשוי לבקש מהם להשיג את הבלתי אפשרי, אולם מנגד ניצב הממסד הישראלי שהקים את הכנסת במעמד כזה שמסכל כל מאמץ שעשה או שיעשה חבר כנסת ערבי. כאן טמון התסכול הגדול של חבר הכנסת הערבי, אשר מוצא את עצמו בין הפטיש לסדן: בין פטיש התביעות החינוכיות והגורליות של הציבור שלנו, לבין סדן הכנסת אשר רק למראית עין שומרת על זכויותינו."

"לפיכך, כל בר דעת בקרבנו אינו מתפלא כאשר הוא מגלה כי עולה מספרם של אלה מבינינו שהחליטו להחרים את הבחירות לכנסת. מדוע אנו מתפלאים, אם אנו יודעים כי חברי כנסת ערבים הגיעו למסקנה זו. אחד מהם דיבר איתי באחד הימים ואמר לי: 'התחלנו לחוש כי אנו זרים בכנסת'. אחד מהם אמר לי באחד הימים: 'אם הממסד הישראלי ינקוט נגדם הליך משפטי, אנו נקרא להחרמת הבחירות לכנסת'. והנה, אחד מהם סיפר לי על כאבו הפנימי ואמר לי: 'תברכו את האל על כך שפטר אתכם ממה שאנו סובלים בו בכנסת'."

⁵ הראיון המלא פורסם בשני חלקים בעיתון **צות אל-חק ואל-חריה**, המייצג את הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית אשר מרכזו באום אל-פחם, בתאריכים 29.11.02, 4.12.02.

ג. סקרי דעת קהל

1. סקר אוניברסיטת חיפה, המכון הישראלי לדמוקרטיה והעמותה לקידום הדמוקרטיה

הסקר בדק את עמדות הבוחר הערבי כלפי בחירות 2003 ועמדות יסוד של הציבור הערבי כלפי המדינה ודו-קיום בין ערבים ויהודים. הוא נערך בקרב האוכלוסייה הערבית הבוגרת בישראל והתבסס על מדגם מייצג של 700 נשאלים שרואיינו בראיונות פנים-אל-פנים בכל רחבי הארץ, במהלך החודשים אוקטובר-נובמבר השנה. טעות הדגימה היא 3.7%.

ממצאי המחקר הוצגו בכנס בנושא "עתיד הייצוג הפוליטי של המיעוט הערבי בישראל", ביום ה', 19.12.2002, אוניברסיטת חיפה.

מניתוח שאלות המחקר בתחום הפוליטיקה הערבית לא נמצא כל אישור לסברה שהחרמת הבחירות לראשות הממשלה בפברואר 2001 עלולה לחזור גם בבחירות לכנסת ה-16. הנשאלים הביעו עניין ואמונה בבחירות לכנסת. 91.6% אמרו שיש לפעול או שיש לפעול באופן נמרץ להגדלת ההשתתפות של האזרחים הערבים בבחירות לכנסת. 85.2% סברו שחשוב או חשוב מאוד שיהיה ייצוג גדול ככל האפשר לערבים בכנסת, 69.1% היו בדעה שחשוב שלאחר הבחירות לא תקום ממשלת ליכוד ו- 73% הסכימו שיש לאפשר או לעודד מפלגות ערביות להצטרף לקואליציה ממשלתית.

עמדות בשיעורים כאלה גבוהים מורות לא רק על הסכמה, אלא גם על מתן לגיטימיות גבוהה של הציבור הערבי להשתתפות בפוליטיקה פרלמנטרית. ואכן 70.8% מהנשאלים אמרו שהם מתכוונים להצביע ו- 81.7% מהם הביעו ביטחון או ביטחון מלא שיצביעו. שיעור זה נמוך משיעור ההצבעה ב-1999, שעמד על 75%, אך הוא עשוי להשתנות עד לבחירות - בהתאם לנסיבות. המחקר בדק גם תרחישים עתידיים שונים, שעשויים להשפיע על שיעור ההשתתפות וההצבעה למפלגות. פסילת בל"ד או ד"ר עזמי בשארה תביא להימנעות תומכי בל"ד מלהשתתף בבחירות ותקטין את שיעור ההצבעה של הערבים, אך לא תגרור הימנעות או שינויים בהצבעה של תומכי מפלגות אחרות. שינויים גדולים עלולים להתחולל אם ראשי התנועה האסלאמית יועמדו לדין או אם התנועה האסלאמית תוצא מחוץ לחוק. "רעידת אדמה" בהצבעה הערבית עלולה להתרחש אם ועדת המעקב העליונה של הערבים בישראל תקרא להחרמת הבחירות.

ניתוח כוונות ההצבעה הערבית בבחירות 2003 מראה ששלוש המפלגות הלא-יהודיות העיקריות יזכו יחד בתשעה מנדטים ואילו המפלגות היהודיות יקבלו שלושה מנדטים. אילו הבחירות היו מתקיימות בעת עריכת הסקר הייתה חד"ש-תע"ל מקבלת 29.9% מקולות הערבים, בל"ד 19.1%, רע"מ 21.1%, בל"מ (הברית הלאומית המתקדמת בראשות האשם מחאמיד) 3.2%, העבודה 12.0%, מרצ 8.5%, ליכוד 4.5%, ויתר המפלגות היהודיות 1.6%.

מהתפלגות זו ומהשוואתה עם חלוקת קולות הערבים בבחירות לכנסת ב-1999 ניתן להסיק מספר מסקנות:

- **תחול ירידה במספר המנדטים של המפלגות הערביות** מעשרה לתשעה בשל ירידה מסוימת בשיעור ההצבעה ובזבוז קולות של שתי רשימות ערביות שלא יעברו את אחוז החסימה (בל"מ בראשות מחאמיד, ודע"מ - ארגון הפעולה הדמוקרטית - בראשות אגבאריה).
- **חלוקת הכוח הפנימית תשתנה**: חד"ש-תע"ל תעלה משלושה לארבעה מנדטים, רע"מ תרד מחמישה לשלושה מנדטים ובל"ד תשמור על ייצוגה בשני מנדטים.
- **המפלגות היהודיות תשמורנה על חלקן בקולות הערבים: הקולות יינתנו בעיקר לעבודה ולמרצ (ובמידת מה גם לליכוד) שכוחן יגדל בהרבה**, בעוד שיתר המפלגות היהודיות יאבדו כל תמיכה.

עובדה חשובה נוספת שעולה מהמחקר: נראה **שמגמת הפלסטיניזציה בציבור הערבי (שהתחזקה תחת ממשלות נתניהו, ברק ושרון) נבלמה** - כנראה כתוצאה מהאכזבה ששוררת בשנה וחצי האחרונות בציבור הערבי מאינתיפאדת אל-אקצא.

חשוב לציין כי סקרים מקבילים שנערכו מאז 1976 על-ידי פרופ' סמי סמוחה מאוניברסיטת חיפה הצביעו על מגמה גוברת של ישראליות והתמתנות בעמדות של הערבים בישראל. כאמור, מגמה זו נבלמה תחת ממשלות נתניהו, ברק ושרון, ובמקומה התחזקה מגמת הפלסטיניזציה.

ביטוי לשינויי מגמה אלה נמצא בשיעור הערבים שהגדירו את זהותם כערבית ישראלית לא-פלסטינית: 53.6% בשנת 1995, לעומת 35.8% ב-1999 ו- 34.2% בראשית שנת 2001. כאמור,

המגמה השתנתה ובמחקר הנוכחי, שהתבצע בחודשים האחרונים, שב ועלה שיעורם של בעלי זהות ערבית ישראלית ל- 44.7%. עצירת מגמת העלייה בניכור של הערבים מהמדינה משתקפת גם בלגיטימיות של המדינה. ב- 1976 שללו 20.5% מהערבים את זכות הקיום של המדינה, אך שיעור השוללים הלך וירד עד שהגיע ל- 6.8% ב- 1995. שיעור זה שינה כיוון אחרי רצח רבין ועלה ל- 18.6% ב- 1999, אך מאז 1999 הוא נעצר, ועמד על 15.6% בראשית 2001 ועל 15.7% בסוף 2002.

המגמה של החרפת יחס הערבים למדינה שהחלה ב- 1996 נעצרה, אם כן, למרות שהם ממשיכים להביע אי-אמון בממשלה ובמדיניותה. לדעת 84.6% מהנשאלים הממשלה בראשות שרון נוהגת בערבים כאזרחים מדרגה שנייה או באופן עוין. ממשלת שרון מצטיירת בעיניהם כרעה, כמו כל הממשלות שכינה לאחר ממשלת רבין.

לדברי פרופ' סמוחה, המחקר מבסס את התזה לפיה שני גורמים עיקריים הביאו למפנה השלילי שחל בעמדות הערבים בישראל כלפי המדינה בעקבות רצח רבין - מפנה שבא לידי ביטוי גם בהתנהגותם באירועי האינתיפאדה באוקטובר 2000:

- הגורם העיקרי היה נסיגה מהמדיניות המיטיבה של ממשלת רבין. השינוי לרעה במדיניות הממשלה השתקף הן בקיפאון מדיני, הן בהתעלמות מהמגזר הערבי ובהמשך מדיניות האפליה כלפיו, והן בשימוש באלימות מצד המשטרה שהביא להרג של 12 אזרחים ערבים במהומות אוקטובר 2000.
- הגורם השני היה כניסתן של התנועה האיסלאמית ובל"ד לפוליטיקה הערבית שעשתה את השיח הפוליטי הערבי ליותר איסלאמי ולאומי ולכן גם ליותר מנוכר ומתנגד לאופייה של המדינה.

2. סקר עיתון "מעריב" ו"הגל החדש"

סקר זה כלל מחקר מקיף מהמקובל שנערך בציבור הערבי, בקרב 400 נסקרים. מהנתונים עולה ששלוש המפלגות המוכרות, רע"ם, בל"ד וחד"ש, מתחלקות ב"קול הערבי" כמעט שווה בשווה, עם סיכוי מסוים גם ל"ברית הלאומית המתקדמת" החדשה. עוד שליש מהקול הערבי הולך למפלגות "יהודיות".

כל זה בתנאי, כמובן, שהערבים ילכו להצביע, מה שכלל לא בטוח. אמנם יש עלייה עקבית בשיעור הערבים המצהירים שהם "בטוחים" שילכו לקלפי ב- 28 בינואר, אך עדיין מדובר על פחות מ- 40 אחוז. אם כך יהיה, הייצוג הערבי בכנסת יפחת בחצי, והסיכוי לרוב מוחלט של גוש הימין יגדל בהתאם.

בהזדמנות זו ביקשנו מהנסקרים להביע את אהדתם או את אי-אהדתם כלפי אישים שונים. אריאל שרון ניצב חד משמעית בתחתית הרשימה, אך מצנע וביילין, באופן לא מפתיע, אהודים למדי, ובאופן מפתיע, יותר מאשר יאסר ערפאת בכבודו ובעצמו. אוסאמה בן לאדן וסדאם חוסין אהודים, לכאורה, עוד פחות מערפאת (אף שלגבי שניים אלה צריך לשים לב לשיעור הגבוה של ה"לא יודעים", כאילו).

ראשי המפלגות הערביות המתמודדים בבחירות אהודים למדי, מהאשם מחאמיד, דרך מחמד ברכה ואחמד טיבי, ועד לנומרו אונו, עזמי בשארה. פסילתו של בשארה, על פי ההמלצה שגיבש השבוע היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, עלולה אפוא להגביר את נטיית הציבור הערבי להחרים את הבחירות, ובאותה הזדמנות, להעמיק עוד, אם כלל ניתן, את הניכור שחשים הערבים כלפי הממסד וכלפי המדינה.

⁶ הסקר התפרסם בכתבה מאת חמי שלו, בעיתון **מעריב** - "המוסף לשבת", 20.12.02.

• **לגבי כל אחד מהאישים הבאים, ציין אם אתה אוהד אותו או לא**

(מבוסס על מדגם של 400 ערבים, המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה הערבית בישראל)

לא יודע	לא אוהד	אוהד	
8%	17%	75%	עזמי בשארה
8%	22%	70%	אחמד טיבי
11%	22%	67%	מחמד ברכה
12%	30%	58%	האשם מחאמיד
16%	35%	49%	עמרם מצנע
15%	39%	46%	יוסי ביילין
22%	37%	41%	יאסר ערפאת
31%	45%	24%	סדאם חוסין
36%	44%	20%	אוסאמה בן לאדן
9%	84%	7%	אריאל שרון

3. סקר מכון "מותגים"

נתוני סקר מכון "מותגים", שכלל מדגם מייצג של 511 איש ושתוצאותיו פורסמו בעיתון **כל אל-ערב** בתאריך 20.12.02, מלמדים כי 17.8% מתכוונים להצביע לקואליציה של חד"ש ותע"ל, 16.3% - בל"ד, 12.7% - רע"מ; 11% - מפלגת העבודה, 5.7% - מרץ, 6.3% - הליכוד, 1.3% - מפלגת עם אחד, 0.8% - ש"ס, 0.1% - שינוי.

מהסקר עולה כי 11.2% מבעלי זכות ההצבעה בציבור הערבי טרם החליטו לאיזו רשימה יצביעו, או שישומו פתק לבן. בתשובה לשאלה על מידת ההשתתפות בקרב הציבור הערבי בבחירות, אמרו 16.6% כי הם בטוחים שיצביעו, 8.6% אמרו כי הם חושבים שיצביעו, 4% אמרו כי הם חושבים שהם לא יצביעו, ו- 21.8% אמרו כי הם בטוחים שלא יצביעו. 3.9% אמרו כי הם עוד לא החליטו האם ישתתפו בבחירות או לא.

הנשאלים נשאלו מי מחברי הכנסת הערבים מייצג את האינטרס של המגזר הערבי. 33.2% אמרו כי חברי הכנסת הערבים מהרשימות הערביות הם אלה שמייצגים את האינטרס של המגזר הערבי. 20.8% אמרו כי חברי הכנסת הערבים במפלגת העבודה, 9.1% אמרו כי חברי הכנסת ברשימת הליכוד, 8.3% אמרו כי חברי הכנסת הערבים בתנועת מרץ.

9.5% מהנשאלים הסכימו לחלוטין ו- 43.7% הסכימו, כי ממשלה בראשות מצנע תפעל לשיפור מצב המגזר הערבי. 14.3% לא הסכימו ו- 24.4% לא הסכימו לחלוטין.

ד. לקט מן העיתונות

1. כללי

- ארבע רשימות ערביות תתמודדנה בבחירות הקרובות לכנסת:
 - א. הרשימה הערבית המאוחדת (אל-קאא'מה אל-ערביה אל-מוחדה), הכוללת את:
 - 1) התנועה האסלאמית - הפלג הדרומי, בראשות ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה (מקום ראשון ברשימה);
 - 2) המפלגה הערבית הדמוקרטית (מד"ע) (אל-חזב אל-דימקראטי אל-ערבי), בראשות ח"כ טלב אל-צאנע (מקום שני ברשימה);
 - 3) המפלגה הלאומית הערבית (מל"ע) (אל-חזב אל-קומי אל-ערבי), בראשות ח"כ מחמד כנעאן (מקום רביעי ברשימה, אחרי סלמאן אבו-אחמד, מהתנועה האסלאמית);
 - ב. רשימה משותפת של החזית הדמוקרטית לשלום ולשוויון (חד"ש), בראשות ח"כ מחמד ברכה, והתנועה הערבית לשינוי (תע"ל), בראשות ח"כ ד"ר אחמד טיבי (תחאלפ: אל-ג'בה אל-דימקראטיה לל-סלאם ואל-מסאואה ואלחרכה אל-ערביה לל-תע"יר).
 - ג. חזית האחדות הלאומית - הברית הלאומית המתקדמת (ג'בהת אל-וחדה אל-וטניה אל-תחאלפ אל-וטני אל-תקדמי), בראשות ח"כ האשם מחאמיד.
 - ד. הברית הלאומית הדמוקרטית (בל"ד) (אל-תג'מע אל-וטני אל-דימקראטי), בראשות ח"כ ד"ר עזמי בשארה. הרשימה המתקדמת לשלום (אל-חרכה אל-תקדמיה לל-סלאם) הביעה תמיכה מלאה בבל"ד.

- נתונים של ועדת הבחירות המחוזית במחוז הגליל המערבי מראים כי אחוז בעלי זכות ההצבעה הערבים באזור עכו והגליל המערבי עומד על 58.7% מסך כל בעלי זכות ההצבעה באזור זה. אזור עכו כולל את הערים שפרעס, סחינ'ן וטמרה, את הערים המעורבות עכו ומעלות-תרשיחא, ו-41 יישובים ערבים אחרים. מספר בעלי זכות הבחירה הערבים עלה ב-12% מאז הבחירות הקודמות לכנסת בשנת 1999. (סינארה, 27.12.02)

2. שאלת החרמת הבחירות

- נציגת חד"ש, עאידה תומא סלימאן: "אסור לנו לעשות לעצמנו טרנספר עצמי בכך שנימנע מהצבעה. ברור כי הבעיות החברתיות תכבשנה מקום מרכזי בסדר היום הפוליטי בכנסת. לכן עלינו להבין כי החרמת הבחירות פירושה כי אנו מנתקים את עצמנו מהמשחק הפוליטי. קיימת סכנה ממשית בהמשך שלטון הימין, ולכן עלינו להשתתף, משום שביכולתנו לנסות ולהביא לשינוי." (פנורמה, 20.12.02)
- נציג תנועת "בני הכפר", עו"ד ואפס ואפס: "עמדתנו היא החרמה של הבחירות, ושל הקשר עם הממסד הישראלי ועם הישות הציונית. קיומה של מדינת ישראל מבוסס למעשה על ה"נכבה" של העם הפלסטיני. ... בהשתתפותנו בבחירות אנו מכירים ביהדותה של המדינה. ... לנו, בתור מיעוט לאומי המוכר לפי קריטריונים בינלאומיים, יש לגיטימציה לדרוש ממשל עצמי." (פנורמה, 20.12.02)
- זוהיר אנדראוס: "המפלגות הערביות מסרבות להתאחד, הן ייענשו על כך בבחירות הן בהצבעה ערבית למצנע, והן בתופעה המתרחבת של החרמת הבחירות ... אני אישית תומך ברעיון החרמת הבחירות לכנסת ה-16. בכנסת ה-15 היו הח"כים הערבים בגדר "נוכחים נפקדים", ועל פי הסטטיסטיקה שפורסמה בתקשורת לא הצליחו להעביר אפילו חוק חברתי אחד לרפואה.

החרמת הבחירות היא אקט מחאה לגיטימי ואותנטי, קריאת תגר נגד הממסד הישראלי שמשתמש בח"כים הערביים כעלה תאנה על מנת להוכיח לעולם כי ישראל מדינה דמוקרטית. מאז 1948 אנחנו משמשים שחקני מילואים בנבחרת הלאומית, משקיעים אנרגיות באימונים

המפרכים, אבל כאשר מגיע המשחק מחליט המאמן - מדינת ישראל - לא לשתף אותנו במשחק. הגיעה העת שנפרוש מהנבחרת הלאומית, היא הכנסת, ונשטח את בעיות הקיפוח והאפליה בפני עמי העולם הנאור." (מעריב, 9.12.02)

- תנועת בני הכפר חילקה סטיקרים באוניברסיטת חיפה, שקראו לציבור הרחב להחרים את הבחירות הקרובות לכנסת. ... מזכ"ל התנועה, מחמד כנאענה, מסר כי "החרמת הבחירות אינה נושא חדש עבורנו. בעבר כבר החרמנו את הבחירות לכנסת, וגם השנה אנחנו קוראים לאוכלוסייה הערבית שלא להשתתף בהצבעה לכנסת." ... כנאענה הוסיף כי הוא צופה שלפחות 50% מהאוכלוסייה הערבית יחרומו את הבחירות הקרובות "בשל היחס המזלזל והאפליה הצועקת לשמייים של הממסד הישראלי ושל כנסת ישראל כלפי האוכלוסייה הערבית." (זמן חיפה, 6.12.02)
- לאחרונה נודע על הקמת תנועה עממית להחרמת הבחירות. עו"ד ואפים ואכיס, החבר בתנועה, אמר כי היוזמה באה למעשה מתנועת "בני הכפר", בשיתוף עם אישים לאומיים רבים, וכי רשימת החברים בתנועה כוללת אישים לאומיים שהם, ביסודו של דבר, אסירים לאומיים משוחררים אשר לא השתלבו במסגרות מפלגתיות. ואכיס הוסיף: "אנו נהיה ברחובות מהיום ועד יום הבחירות כדי להשריש את רעיון החרמת הבחירות. ... אנו זוכים להיענות ציבורית, ואישים רבים הודיעו על רצונם להצטרף לתנועה כדי להגביר את כוחה ואת האפקטיביות שלה ברחוב." הוא הסביר: "ישנה סיבה אידיאולוגית [להקמת התנועה] והיא עמדתה של מדינת היהודים. הוכח, בחלוף 54 שנה, כי הכנסת מהווה מבחינה עקרונית פרלמנט של מדינת היהודים. המפלגות הערביות כבולות בפרלמנט הזה, נמצאות בשולי המפה הפוליטית הישראלית, ומרוחקות ממוקד קבלת ההחלטות." (כל אל-ערב, 4.12.02)
- ח"כ מחאמיד ביקר בחריפות את הקריאה להחרמת הבחירות: "ההשתתפות בבחירות לכנסת היא חובה לאומית. החרמתן אינה משרתת את האינטרס של הציבור הערבי שלנו ושל עמנו. יתר על כן, היא עולה בקנה אחד עם ההסתה הימנית והקיצונית לשלול מאיתנו את הזכות הבסיסית הזו של המשחק הפוליטי והפרלמנטרי." (פנורמה, 4.12.02)
- יוסי ביילין, בתגובה לטענה כי ברחוב הערבי יש פסימיות רבה באשר לפתרון מדיני באופק, וכי הדבר עלול להתבטא בראיית הבחירות כחסרות תועלת: "מדובר בדבר חמור ביותר. פירוש של דבר, שלא רק שהערבים נותנים בעצמם פרס לאלה שמציעים לעשות נגדם טרנספר, אלא מבצעים לעצמם טרנספר ממערכת הבחירות בישראל. אני סבור שבוצעו טעויות בשנת 2001, כאשר רוב המגזר הערבי לא יצא להצביע. ... אני סבור שהדבר החשוב ביותר שעלינו לעשותו בבחירות הקרובות הוא לצאת ולהצביע כדי לממש את זכות האזרחות." (פנורמה, 4.12.02)

3. התנועה האסלאמית: עמדות בשאלת החרמת הבחירות

- שיח' אבראהים צרצור, ראש הפלג הדרומי של התנועה האסלאמית: "יש כבר מי שמטפל בבעיה הפלסטינית, בחו"ל ובארץ, אולם אין אף אחד שמטפל בבעיה שלנו בארץ, אלא התלכדות והבנה של הציבור וההנהגה שלנו ... אני מבחין בין שני סוגים בקרב אלה הקוראים להחרמת הבחירות: הראשון, אלה הקוראים להחרמה על בסיס אידיאולוגי, והשני, אלה הקוראים להחרמה מתוך מחאה. התנועה האסלאמית לא סובלת ממשבר אידיאולוגי, משום שאני בטוח לחלוטין שההשתתפות בבחירות הפכה כבר לחובה שמטרתה לשרת את הציבור הערבי, והיא מהווה מימוש של הצורך בהשתתפות פעילה מצד הערבים בזירה הישראלית, על-מנת להרתיע את הימין הישראלי הקיצוני הפועל לנדות את הקול הערבי מכל השפעה."
- "לגבי אלה שקוראים להחרמה מתוך מחאה, הדיון איתם הוא לגיטימי וצריך להימשך. מה שאנו יכולים לומר בהזדמנות זו הוא שההשתתפות בבחירות, ובמיוחד במישור של התנועה האסלאמית, תסייע באופן מכריע לקבוע את המתכונת הפוליטית של אופי היחסים בין המדינה לבין אזרחיה. אילו לא הייתה כל תועלת בבחירות - למרות שיש בכך תועלות רבות - הרי שעצם העובדה ש[ההשתתפות] בהן עומדת לנוכח הקריאות להחזיר את המגזר הערבי לתקופת השלטון הצבאי מהווה סיבה מספקת כדי שנתמך בכך." (פנורמה, 27.12.02)
- שיח' כמאל ח'טיב, סגנו של שיח' ראא'ד צלאח, ראש הפלג הצפוני של התנועה האסלאמית: "לא נקרא לבני התנועה האסלאמית להצביע לא לרשימה הערבית המאוחדת ולא לרשימות האחרות. ... העובדה שהתנועה האסלאמית לא משתתפת בבחירות לפרלמנט לא אומרת

שהתנועה האסלאמית מפגרת בטיפול בבני עמנו, אלא ההיפך הוא הנכון. התנועה האסלאמית היא בעלת פרוייקט החברה העצמאית [אל-מג'תמע אל-עצאמי], שמטרתו לגייס את משאבינו הכבירים ולחדד את כוונותינו בתור מיעוט פלסטיני ערבי על-מנת לבנות את מוסדותינו, שבאמצעותם ניתן לפצות על תופעות המחסור, הנובעות ממצב של אפליה גזענית שנקטו הממשלות בזו אחר זו. ... [החברה העצמאית] היא התשובה המעשית למצב של הדרה שממנה סובל המגזר הערבי. הדבר בלט במערכת הבחירות האחרונה, אשר חברי הכנסת הערבים נודו בה ולא הייתה להם שום השפעה בתוך בית הדמוקרטיה הישראלי. (פנורמה, 20.12.02)

• שיח' עבדאללה נמר דרויש, מייסד התנועה האסלאמית: "אין מנוס מכך שהרשימות הערביות תהיינה מיוצגות בפרלמנט, גם אם השפעתן בשלב זה, שבו שולט הימין הקיצוני, היא חלשה. לפיכך, אני פונה אל כל הפוליטיקאים שיקלטו זה את זה, ושיתאגדו במסגרות שהצלחתן מובטחת ושתעבורנה את אחוז החסימה. ... אני יודע שכוונותיהם של האחים הקוראים להחרמה הן כוונות טובות ומכובדות, אולם כוונה טובה אינה יכולה להצדיק התנהגות פסולה לנוכח הציבור הערבי שלנו, המתוסכל מהמצב הנוכחי ומאי-יכולתם של הח"כים הערבים לבצע את השינוי הדרוש. אני מבין את התסכול הזה, אולם קיים הבדל בין תסכול שתוצאותיו שליליות, לבין תסכול שמביא לפעילות ולנחישות מחודשות. לפיכך, ירידה בשיעור המצביעים הערבים תפגע באופן ישיר בייצוג הערבי, ולא תפגע בימין הקיצוני או בממסד השליט."

בתשובה לשאלה מהן תחזיותיו לגבי המפלגות הערביות בבחירות הקרובות, השיב שיח' דרויש: "אם אלה הקוראים להחרמה ומשפחות החללים יתעקשו בנושא ההחרמה, תהיה לכך השפעה חזקה, כמו גם למזג האוויר הקר, והעובדה שהערבים לא מאוחדים בשתי רשימות. כל הסיבות האלה מחלישות את הייצוג הערבי בכנסת." (פנורמה, 13.12.02)

4. רשימה משותפת: חד"ש ותע"ל

• ח"כ אחמד טיבי: "אמרתי בעבר ואני אומר גם כעת, שגם אם ימנעו ממני לרוץ בבחירות, אני קורא לציבור להגיב על הצעד הימני הזה בהעלאת אחוז ההצבעה, משום שהימין רוצה שההשתתפות הערבית לא תהיה גבוהה, כדי שהכנסת תהיה ריקה מערבים וכדי שנהיה רחוקים מההשפעה על מקבלי ההחלטות. איני רואה את עצמי בתור האחד והיחיד. אם יפסלו אותי, יש אחרים שיכולים לייצג את הציבור הערבי במקומי." (סינארה, 27.12.02)

• הסכם קואליציוני בין חד"ש לתנועה הערבית לשינוי: ח"כ מחמד ברכה הדגיש כי קואליציה זו מאחדת בין שמירה על הזהות הלאומית לבין המאבק הדמוקרטי הערבי-יהודי, המשותף. ברכה אמר כי הקואליציה תשאף לחתום על הסכם עודפי קולות עם אחת המפלגות הערביות, בלי"ד או הרשימה הערבית המאוחדת.

ד"ר אחמד טיבי תיאר את הקואליציה כהיסטורית, טבעית ואסטרטגית, בכך שזוהי קואליציה רחבה, חזקה ומבוססת ביותר, המבטאת את רצון הרחוב הערבי, שהתחיל לדבר על קואליציה זו עוד לפני שנחתמה. ... טיבי אמר כי קואליציה זו שונה מהקואליציה שלו עם בלי"ד לפני הבחירות הקודמות, בכך שהיא לא נועדה להבטיח מקום לחד"ש בכנסת, שכן מקומותיה של חד"ש מובטחים. (סינארה, 13.12.02)

• ד"ר ג'מאל זחאלקה, המועמד השני ברשימת בלי"ד בבחירות לכנסת, הגיב על הקואליציה בין חד"ש לתע"ל באומרו: "אנו תומכים בכל הסכם שימנע בזבוז קולות. אנו לא סבורים כי צירופו של אחמד טיבי לרשימת חד"ש תשפיע על בלי"ד או על כוחה בבחירות. ייתכן שזה יועיל ויגביר את כוחה של בלי"ד." בתגובה לשאלה מה יעלה בגורל קואליציה זו לאחר הבחירות אמר ד"ר זחאלקה: "לדעתי, הקואליציה הזו נבעה בעצם מאופי המחלוקות הפנימיות בתוך חד"ש, בין חד"ש למפלגה הקומוניסטית, וטיבי הסתכן לתוך חד"ש באמצעות סכסוך זה. אני לא חושב שקואליציה זו תחזיק מעמד זמן רב." (כל אל-ערב, 13.12.02)

• תוצאות הבחירות הפנימיות בתוך התנועה הערבית לשינוי: במקום הראשון, אחמד טיבי, שנבחר פה אחד; במקום השני, עו"ד אוסאמה אל-סעדי, הדובר הרשמי של התנועה; במקום השלישי, ד"ר רזק אטרש, מדבוריה.

טיבי: "הוסכם על המקומות השלישי והשישי [לתע"ל ברשימה המשותפת], כפשרה. שני הצדדים הפגינו גמישות ותבונה במטרה להביא להצלחת ההסכם, במיוחד שהסקרים שכל מפלגה ערכה בנפרד הראו באופן ברור כי הקואליציה תשיג בין 5 ל-6 מנדטים. ... בהתאם לסקרים, הקואליציה הזו מקבלת את התמיכה הגדולה ביותר בקרב הצעירים, במיוחד אלה

שמצביעים בפעם הראשונה; בקרב פועלים, אקדמאים ומשכילים; ובקרב נשים; בגליל, בנגב, בערים המעורבות ובתוך בתי הכלא." (פנורמה, 13.12.02)

- לאחר מחלוקת פנימית חריפה, הכריעה מועצת חד"ש והציבה במקום השלישי ברשימתה לכנסת את ח"כ אחמד טיבי, יו"ר תע"ל. החלטה זאת דחקה את המועמד היהודי של חד"ש, עו"ד דב חנין, איש מק"י, למקום הרביעי. הויכוח התגלע בין מחנה מק"י, ובראשו המזכ"ל ח"כ עצאם מחייל וח"כ תמר גוז'נסקי, שביקשו לשמר את האופי היהודי-ערבי של הרשימה שמצא ביטוי בהצבת מועמד יהודי במקום בטוח, לבין יו"ר חד"ש, ח"כ מחמד ברכה שהעדיף [הערת העורך: ככל הנראה כדי לחזק את הבסיס הערבי של הרשימה] ותמך בהצבתו של טיבי במקום השלישי. (הארץ, 9-10.12.02)
- יהודה אבידן, נציג ש"ס, הגיש לוועדת הבחירות המרכזית תלונה נגד רשימת התנועה הערבית לשינוי ונגד ח"כ אחמד טיבי, ודרש מהשופט חשין, יו"ר הוועדה, להורות לתע"ל להוריד את השלטים שהיא פרסמה, בהם מופיעה תמונת הרב עובדיה יוסף אומר: "הערבים הם נחשים [אל-ערב הם אפאעי]", ולימינו מופיעה תמונתו של ח"כ אחמד טיבי המגיב: "לעזאזל עם הרב הזה [טז פי היכ ראפ]". (אתר האינטרנט של עיתון פנורמה, 16.12.02)

5. רע"מ

- מודעת בחירות של הרשימה הערבית המאוחדת: "מאוחדת - מול הטרנספר והציונות" (אחי'באר אל-ערב, 20.12.02)
- ההרכב הסופי של הרשימה הערבית המאוחדת: במקום הראשון עבד אל-מאלכ דהאמשה, התנועה האסלאמית; במקום השני טלב אל-צאנע, המפלגה הדמוקרטית הערבית; במקום השלישי סלמאן אבו-אחמד, התנועה האסלאמית; במקום הרביעי מחמד כנעאן, המפלגה הלאומית הערבית; במקום החמישי אבראהים אל-עמור, התנועה האסלאמית; במקום השישי חאגיה רקיה ביאדסה, עצמאית. בתגובה להאשמת התנועה האסלאמית כי היא משתלטת על הרשימה המאוחדת, אמר דהאמשה: "מדובר בהאשמה שקרית. אילו רצתה התנועה לקחת מקומות בהתאם לשיעור המצביעים והתומכים, כשם שעשו מפלגות אחרות במגזר הערבי, היא הייתה אומרת ששלושת המושבים הראשונים מיועדים לתנועה האסלאמית, ואחריהם יבואו השאר." (כל אל-ערב, 13.12.02)
- מחמד כנעאן צורף אל הרשימה הערבית המאוחדת; האשם מחאמיד יצא ממנה. ... אין ייצוג לאזור המשולש. (סינארה, 4.12.02)
- "המפלגה הלאומית הערבית" בחרה את ששת מועמדיה הראשונים לקראת הבחירות לכנסת ה-16 באופן הבא: ח"כ מחמד כנעאן, יו"ר הרשימה; מוסא אבו-צהיבאן, סגן ראש העיר רהט; עו"ד עלי עת'מאן, חבר מועצת העיר נצרת; גבי רסמיה מוסא, דיר אל-אסד; גבי האג'ר אל-יתים, יפו; וח'סאם עדוי, טרעאן. (פנורמה, 4.12.02)
- מזכ"ל "המפלגה הלאומית הערבית", דראר ג'בארה: "אנו רואים במפלגה הלאומית הערבית גורם מרכזי במסגרת הרשימה הערבית המאוחדת. ... נראה כי התנועה האסלאמית והמפלגה הלאומית הערבית באמת מתכוונות להגשים את רצון הציבור הערבי באחדות, ולהקים את הרשימה הערבית המאוחדת הגדולה ביותר. אנו מייחסים לכך חשיבות רבה. אנו רוצים להכניס כמה שיותר חברים ערבים לכנסת, ולא מעוניינים בפיצול ובזבוז עשרות אלפי קולות. ... שלחנו לבל"ד, כמו לשאר המפלגות הערביות, מכתבים הקוראים לקואליציה ולאחדות, אך לא קיבלנו כל תגובה, חיובית או שלילית. ... בניגוד לעמדתו של יו"ר המפלגה הדמוקרטית הערבית, עבד אל-והאב דראושה, שיצא בהתקפה חריפה נגדנו, אנו מקדמים בברכה את המפלגה הדמוקרטית הערבית שתהיה איתנו במסגרת הרשימה הערבית המאוחדת." (פנורמה, 4.12.02)
- המחלוקת בין מרכיבי "הרשימה הערבית המאוחדת" הגיעה לפיצוץ. ח"כ האשם מחאמיד: "דחינו את התנכתיבים של התנועה האסלאמית. נפעל להקים את הקואליציה הלאומית והאחראית הרחבה ביותר, שתהווה אלטרנטיבה לרשימת התנועה האסלאמית."; התייעצויות ולחצים רבים מצד מנהיגי רע"מ להשיב את חזית האחדות הלאומית, ובראשם התערבות מהירה של שיח' עבדאללה נמר דרויש; ח"כ עבד אל-מאלכ דהאמשה: "האשם מחאמיד הוא אדון לעצמו. אנו מעוניינים בו ברשימה הערבית המאוחדת." (פנורמה, 4.12.02)

- בתגובה להאשמותיו של ח"כ האשם מחאמיד, לפיהם התנועה האסלאמית מתנהגת כאילו רע"מ היא רכוש הפרטי, אמר שיח' אבראהים צרצור, ראש הפלג הדרומי בתנועה האסלאמית: "התנועה האסלאמית מכבדת את שותפותיה, וממשיכה לדבוק בהידוק השותפות ובהעמקת האחדות; הסכם הרוטציה בין עבד אל-מאלכ דהאמשה לאבראהים אל-עמור הוא בתוקף, במקרה שהאחרון לא ייכנס לכנסת." (כל אל-ערב, 4.12.02)

6. בל"ד

- ח"כ עזמי בשארה הגיב על דרישתו של היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, לפסול את רשימת בל"ד, ואמר כי רובינשטיין "משתייך אל הזרם הלאומי-דתי, ומשווה בלשון חלקלקה ובשפלות בין הגורמים הדמוקרטיים הליברלים לבין הגורמים הלא דמוקרטיים, ובין הגזעניים לבין קורבנותיהם."
- בכירים בבל"ד סבורים כי במקרה שבשארה ובל"ד יהיו מנועים מלרוץ בבחירות, המפלגה צריכה לפנות לבית המשפט העליון בעתירה שלא לפסול את בל"ד אלא לשפוט אותה בתור מפלגה בהתאם למצעה הפוליטי, ולהפריד בכך בין שפיטת בשארה לשפיטת בל"ד. בכירים אלה מדגישים כי בית המשפט לא יוכל לפסול את בל"ד בגלל מצעה. (סינארה, 20.12.02)
- ד"ר עזמי בשארה הצהיר: "ביכולתנו להפוך את הגוש הערבי לכוח השלישי בכנסת, אשר בל"ד יהיה הגורם המרכזי שבו." (כל אל-ערב, 13.12.02)
- מזכ"ל בל"ד, עווד עבד אל-פתאח, הכחיש מה שהתפרסם בכמה אמצעי תקשורת, על כך שמנהיגי חד"ש וח"כ מחמד ברכה הודיעו על ניהול מגעים בין בל"ד לחד"ש כדי להקים קואליציה בחירות ביניהם. הוא הוסיף: "קיבלנו מחד"ש רק ברכה רגילה לקראת הועידה הרביעית, שאותה פרסמנו, ושדיברה באופן כללי על קואליציות. לא קיבלנו שום מסר רשמי משום גורם בחד"ש כדי לדון בנושא זה." (פנורמה, 13.12.02)
- נודע כי בל"ד פנתה לחד"ש באמצעות תיווכו של צד שלישי לדון באפשרות לרוץ בחירות במסגרת רשימה אחת. המתווך הציג בפני חד"ש את דרישתה של בל"ד לקבל את המקום הראשון והשלישי, או השני והשלישי, אולם חד"ש לא התייחסה ברצינות לפנייה זו. (סינארה, 4.12.02)
- בל"ד בחרה את חמשת נציגיה הראשונים שירוצו בחירות לכנסת ה-16: ד"ר עזמי בשארה, ד"ר ג'מאל זחאלקה, ואצל טה, אפנאן אע'באריה, ופתחי דקה. ד"ר עזמי בשארה הגיב על האפשרות להקים קואליציה בין בל"ד למפלגות ערביות אחרות: "אנו תומכים בקואליציה מלאה בין שלושת הזרמים הראשיים, שהם התנועה האסלאמית, חד"ש ובל"ד. אם זה לא יתאפשר, אנו נקרא לקואליציה בין שני זרמים, כלומר עם חד"ש או עם התנועה האסלאמית. עם זאת, אנו מתנגדים לקואליציות שמטרתן לסדר את המקומות לחברי כנסת שהיו בכנסת הקודמת. ... מטרתנו היא להגיע למאה אלף קולות ולהגדיל את מספר חברי הכנסת בתוך מפלגת בל"ד." על צירופו של אחמד טיבי בעבר לבל"ד אמר בשארה: "ועידת בל"ד סיכמה את הניסיון הזה ולמדה ממנו רבות. לבל"ד אין כל התנגדות לקואליציה של מפלגה אחרת עם אחמד טיבי. ... אחמד טיבי אינו מהווה עבורנו בר-פלוגתא, ואיננו נוטרים טינה לאיש." (פנורמה, 4.12.02)

7. חזית האחדות הלאומית

- ח"כ האשם מחאמיד, בתשובה לשאלה מדוע החליט לרוץ בבחירות לבדו, אמר: "אנו לא לבד. אנו רשימה מאוחדת: "האיחוד הלאומי המתקדם", שבו משתתפים החזית הלאומית, ועדת היוזמה למען האחדות [לג'נת אל-מבאדרה לל-וחדה], הכוללת חברים ממקימי תנועת אל-ארד בעבר, ויש גם קבוצת עצמאים ערבים." בתשובה לשאלה האם התקיימו מגעים עם בל"ד, השיב מחאמיד: "מה שמכאיב ומצער הוא שקבוצה מתוכנו, ובכירים ברשימתנו, ניהלו מגעים ישירים עם יו"ר בל"ד ועם אחרים בבל"ד על-מנת לגבש נוסחה קואליציונית כלשהי. לכן היינו הרשימה האחרונה שניגשה אל ועדת הבחירות. ... אולם הופתענו כאשר הם [בל"ד] הגישו את הרשימה [לועדת הבחירות] בזמן שקבוצה מתוכנו ניהלה מגעים עם בל"ד."

בתשובה לשאלה האם לנוכח הסקרים המראים כי הרשימה לא תעבור את אחוז החסימה יקרא מחאמיד לתומכיו להצביע למפלגה אחרת, הוא השיב: "איני יודע על איזה סקרים מדובר. ... אני סבור כי כל יום שעובר מקרב אותנו אל אחוז החסימה. אני מבטיח כי לא נשרוף קולות." (סינארה, 27.12.02)

- ח"כ תופיק ח'טיב אמר כי הוא אישית אינו מועמד לכנסת, ולא מתכוון לעשות זאת, וכי מפלגת "הרפורמה" בראשותו ניהלה מגעים עם רע"מ על רוטציה בנוגע לאחד המקומות הבטוחים אלא שרע"מ דחתה את ההצעה. לפיכך לא נותר ל"רפורמה" אלא להקים קואליציה עם חזית האחדות הלאומית, של האשם מחאמיד. ח'טיב הביע אופטימיות באשר לאפשרות לעבור את אחוז החסימה. (כל אל-ערב, 13.12.02)
- "חזית האחדות הלאומית" בחרה את ששת מועמדיה הראשונים לקראת הבחירות לכנסת ה-16: ח"כ האשם מחאמיד, אחמד חג'אזי (טמרה), ענאת עת'אמנה (באקה אל-עירביה), יוסף ג'בור (רהט), אבראהים חאג' יחיא (טייבה), וריאד עיסאוי (כפר מנדא). (פנורמה, 4.12.02)

8. מפלגות ציוניות

הליכוד

- ח"כ איוב קרא מסר כי הוא מתכוון לפעול להוציא מחוץ לחוק "ובלי לחשוב פעמיים", כדבריו, את הקיצוניים שבחברי הכנסת הערבים, ובראשם טיבי ובשארה. "האיוב האמיתי של מדינת ישראל הוא לא ערפאת אלא הח"כים הללו, אשר עושים שימוש ציני בדמוקרטיה ומהווים סכנה קיומית ממשית למדינת ישראל". (ידיעות חיפה, 6.12.02)
- עורסאן יאסין, ראש עיריית שפרעם: "נתניהו הציע לי להיות שר, ושרון הציע לי להיות חבר כנסת בטוח, אולם אני מעדיף לשרת את שפרעם." (כל אל-ערב, 4.12.02)
- חבר מרכז הליכוד מרהט, עאטף אל-קרינאוי, סגן השר לאיכות הסביבה, רוצה להיכנס לכנסת ולהיות השר הבדווי הראשון. (פנורמה, 4.12.02)

מפלגת העבודה

- ח"כ אופיר פינס, מזכ"ל מפלגת העבודה, במהלך כנס פעילים ערבים של מפלגת העבודה בבאקה אל-עירביה: "נואף מצאלחה לא ייצג את המגזר הערבי בשנים האחרונות. לא היה שום איש הנהגה שישרת את האינטרסים ואת הבעיות של המגזר הערבי. לכן מפלגת העבודה ספגה מהלומה קשה מהמגזר הערבי, ונתגלעו פערם בין המפלגה לבין המגזר הערבי." ... פינס הוסיף: "אני מודיע כבר מהיום, כי מפלגת העבודה תדבר עם כל המפלגות והרשימות הערביות, ותקרא להן להצטרף לקואליציה ממשלתית בראשות מפלגת העבודה. חברי הכנסת הערבים לא יהיו מחוץ לגדר אלא בתוך תחומיה." (פנורמה, 20.12.02)
- ע'אלב מג'אדלה זכה במקום הערבי במפלגת העבודה. על המקום הערבי (המקום ה-20) התחרו שלושה מועמדים: ע'אלב מג'אדלה, שקיבל 3,920 קולות, המהווים 54.45%; חסן סיד אחמד, שקיבל 1,950 קולות, המהווים 27%; וסעיד חנא סאלם, שקיבל 1,170 קולות, המהווים 16%. ... מג'אדלה אמר כי הוא יציב לנגד עיניו את בעיות הרשויות המקומיות הערביות, בדגש על תחום הספורט, וכן יקדיש תשומת לב לבעיות תשתית ועניינים פוליטיים כלליים. (כל אל-ערב, 13.12.02)
- ח"כ צאלח טריף: לא הופתעתי מזכייתי במקום ה-21 [בפריימריז של מפלגת העבודה]. הייתי בטוח שאזכה בו. הציבור מכיר את צאלח טריף, שפעל רבות וימשיך את פעילותו ללא לאות. ... אני צופה שמפלגת העבודה תשיג תוצאות טובות בבחירות הקרובות בכנסת. לא תהיה שום ממשלה בלעדית, שכן מדובר במפלגה בעלת בסיס רחב. המפלגה בראשות עמרם מצנע תוביל את הארץ והמדינה לשלום עם שכנינו הערבים והפלסטינים, כדי למנוע את המשך מרחץ הדמים, ותפעל להשגת השוויון הדרוש לאזרחים הערבים." (פנורמה, 13.12.02)
- השר לשעבר מתן וילנאי, בתגובה לטענה כי קיים נתק בין מפלגת העבודה לאזרחים הערבים, ועל הקריאות שלא להצביע למפלגות ציוניות עקב אירועי אוקטובר 2000: "מפלגת העבודה תעשה הכל כדי לעזור למגזר הערבי. ישנם פרויקטים כאלה שכבר גיבשנו בעבר, ונחזור

לפרוייקטים האלה כדי לממשם. אולם צריך להיות ברור כי אם לא נקבל את התמיכה, לא נוכח לבצע את הדברים האלה. הדבר החשוב ביותר הוא, שהמגזר הערבי יידע כי ללא סיועו לא נוכל להגיש את העזרה."

בתשובה לשאלה האם מפלגת העבודה כבר גיבשה את תוכניתה כלפי המגזר הערבי, במקרה שתזכה בשלטון, אמר וילנאי: "תוכניתנו היא התוכנית שאני גיבשתי בזמן ממשלת אהוד ברק, שבראשה תכנית 4 המיליארדים, והיא כוללת גם ייצוג הולם לערבים במשרדי הממשלה ובחברות [ממשלתיות]". **(סינארה, 4.12.02)**

עם אחד

- חסיב עבוד, יו"ר סניף ההסתדרות בשפרעם, הביע שביעות רצון משיבוצו במקום השביעי ברשימת "עם אחד" בראשות עמיר פרץ. הוא הבהיר כי הוא רואה במקום השביעי מקום בטוח וריאלי, וכי מפלגת "עם אחד" שואפת להשיג 6-7 מושבים בכנסת, ובכל מקרה יש הסכם רוטציה בינו לבין אחד המקומות הראשונים, לדבריו. **(כל אל-ערב, 13.12.02)**
- השדר זוהיר בהלול מכחיש את הצטרפותו למפלגת "עם אחד" ואת התמודדותו בבחירות לכנסת. **(פנורמה, 4.12.02)**

מרץ

- עיסאוי פריג', ממנהיגי תנועת מרץ, הביע שביעות רצון גדולה לאחר שהצליח לשכנע את ח"כ תופיק ח'טיב להצטרף אל רשימת מרץ המורחבת. עיסאוי פריג' הוסיף כי הוא השקיע מאמצים אינטנסיביים על-מנת לשכנע את ח"כ ח'טיב. פריג' רואה בהצטרפות ח'טיב למרץ המורחבת צעד ראשון לבניית מפלגה חברתית דמוקרטית במגזר הערבי, מייד לאחר הבחירות הקרובות לכנסת. **(אתר האינטרנט של עיתון פנורמה, 18.12.02)**
- חבר הכנסת תופיק ח'טיב, שפרש לפני כשנתיים מסיעת רע"מ, מצטרף למרץ. ח'טיב לא ישוב ברשימה לכנסת, אך יפעל למען המפלגה במגזר הערבי. ... ח'טיב אמר: "עוד לפני שנה היו דיבורים על צירוף שלנו למפלגה הסוציאל-דמוקרטית העתידה לקום. מסיבות שונות, המהלך לא יצא לפועל, כמו גם המפלגה עצמה. היום אני מביע תמיכה עקרונית במרץ ואין לי בעיה להתגייס, תוך ראייה עתידית של הקמת הגוש הסוציאל-דמוקרטי לקראת הבחירות הבאות." **(מעריב, 16.12.02)**
- ח"כ חסניה ג'בארה זכתה במקום העשירי ברשימת מרץ שתרוץ בבחירות לכנסת ה-16, למרות שלא זכתה ברוב הקולות בין המועמדים הערבים. אולם הואיל שהיא דורגה במקום השלישי בין הנשים, ומכיוון שהיא ערביה, היא שובצה במקום העשירי, משום שחוקת התנועה מחייבת שלוש נשים בין עשרת המקומות הראשונים, ושהמועמד גם יהיה ערבי. ... בפריימריז התחרו חמישה חברים ערבים: חסניה ג'בארה, עיסאוי פריג', ד"ר פיצל עזאייזה, מאלף מנצור, וסהיל כראם. ג'בארה אמרה: "כל המועמדים היו באמת מתאימים, אך הייתי רוצה שהפעילים הערבים בתנועה היו מאוחדים ... למרבה הצער, כל אחד מהפעילים הערבים תמך במועמדו או במחנהו, ואף אחד מהמועמדים לא היה מוכן לוותר לשני או לשתף איתו פעולה." ... ח"כ ג'בארה תומכת בהקמת גוש פרלמנטרי שלישי בכנסת, לאחר הבחירות, שיכלול את תנועה מרץ, המפלגות הערביות, וגופים אחרים התומכים בשלום. **(כל אל-ערב, 13.12.02)**

9. מעורבות הרשות הפלסטינית בבחירות

- האשם מחאמיד, בתגובה על השמועות כי יאסר ערפאת התערב בכדי לשכנע אותו שלא להמשיך במערכת הבחירות על-מנת למנוע בזבוז קולות, אמר: "אלה שטויות. לא התנהלו שום מגעים ביני לבין הנשיא ערפאת מזה כמה חודשים. כל הטענות האלה אינן אלא שמועות הבאות מראשם של אנשים חולים." **(כל אל-ערב, 27.12.02)**
- אחמד קריע, אבו-עלא, יו"ר המועצה המחוקקת הפלסטינית: "אנו לא מתערבים במערכת הבחירות הקרובות בישראל. איננו חפצים בכך ואיננו מסוגלים לכך. הבחירות הן עניין פנימי ישראלי, והם [הישראלים] חופשים לבחור במי שהם רוצים." **(כל אל-ערב, 4.12.02)**

10. גילוי דעת מטעם שוקי ח'טיב, יו"ר ועדת המעקב העליונה של הציבור הערבי בישראל

18/12/02

יו"ר ועדת המעקב העליונה בתגובתו על המלצת היועץ המשפטי לפסול את רשימת "בל"ד":

זהו צעד פוליטי ולא משפטי, המהווה התדרדרות חמורה לפשיזם, ויש לסגת ממנו לאלתר

אני רואה בהמלצתו של היועץ המשפטי לממשלה, אליקים רובינשטיין, לוועדת הבחירות המרכזית לכנסת לפסול את רשימת "הברית הלאומית הדמוקרטית", ולמנוע ממנה לרוץ בבחירות לכנסת, צעד פוליטי ולא משפטי. כמו כן, אני רואה בה הסלמה חמורה במסגרת המהלך הרשמי והמתוכנן שמטרתו לבטל את הלגיטימציה של הציבור הערבי הפלסטיני בישראל, ולשים קץ לקיומו ולהשפעתו הפוליטית הכללית בארץ.

"הברית הלאומית הדמוקרטית" היא מפלגה פוליטית לגיטימית, המבטאת עמדה לגיטימית וחוקית באשר להגדרתה את האזרחות בארץ.

זכותנו שלנו, בתור בניה המקוריים של מולדת זו, היא לשקוד ולהגות באשר לאופיו ולעתידי של ציבור זה, ולממש את האזרחות, במישור הפרטי והקולקטיבי כאחד. אנו אזרחים ולא רק תושבים.

לפיכך, אנו מדגישים כי אנו מגנים ודוחים בכל תוקף את ההמלצה הזו, וקוראים לכל הגורמים היהודיים הדמוקרטיים, המתקדמים והנאורים בישראל שלא לעמוד בחיבוק ידיים ולא לשתוק.

בברכה

שוקי ח'טיב

יו"ר ועדת המעקב העליונה

של הציבור הערבי בישראל

11. שונות

- כתבת תחקיר של עיתון **פנורמה**: רבים מהאזרחים הערבים בארץ אינם מקלים ראש בחשיבות הפעילות הפוליטית של חברי הכנסת הערבים. אולם הם מדגישים כי הבעיות המקומיות הנוגעות להם בתור אזרחי המדינה הן החשובות, אלא שהן אינן זוכות להתעניינות חברי הכנסת הערבים כשם שזוכות הבעיות המדיניות. הם דורשים שבעיות כמו שוויון, בנייה בלתי חוקית, נישואין מוקדמים, ומוסדות חינוך יעמדו בראש סדר העדיפות של הח"כים. ח"כ טלב אל-צאנע בתגובה: "חבר הכנסת אינו ראש רשות מקומית." (פנורמה, 4.12.02)

- זיאק יעקוב [מקים מפלגת "האלטרנטיבה הכלכלית"]:"אנחנו ערביי ישראל, מי מאחינו הערבים מתעניין בנו? בשביל מדינות ערב אנחנו שום דבר. הפלסטינים בשטחים מתייחסים אלינו כמו אל משת"פים, הח"כים הערבים באים לשטחי הרשות ועומדים שם כמו עניים בפתח והם על תקן של מקבלי הוראות מערפאת. וערפאת? ערביי ישראל מעניינים אותו עוד פחות מהפלסטינים. אין ערביי ישראלי שלא יודע את האמת הזאת בליבו. אז מי נשאר לנו? היהודים."

לקמפיין של התנועה החדשה יש גם צד שני, הרבה פחות נעים, שמביך לא רק ערבים. שם התנועה "האוטונומיה הכלכלית" וסיסמתה המרכזית היא קריאה לערביי ישראל להחרים בתי עסק יהודיים ולקנות רק אצל ערבים. יעקוב אומר: "אנחנו לא רצינו להגיע לזה. אתם אילצתם אותנו. מאז פרוץ האינתיפאדה ירדו הקניות של יהודים בבתי עסק ערביים בסדר גודל של 70 אחוז. ... ההפרדה כבר קיימת. בעוד המנהיגים הדגולים שלכם מדברים על הפרדה מהפלסטינים, נפרדתם מזמן מאיתנו, ערביי ישראל. יצרתם את ההפרדה החד-צדדית הזאת בשקדנות במשך 55 שנות המדינה, וחברי ואני החלטנו ללמוד מכם. אנחנו תלמידים טובים. ... בשלב הראשון, הנוכחי, אנחנו קוראים כאמור למרי אזרחי עממי, בלתי אליים, של צרכנים ערבים, למאבד נגד הממסד הישראלי, כשהכל, אני מדגיש, במסגרת החוק." (כלבו - שבועון חיפה, 6.12.02)

ה. נתוני רקע

1. תוצאות הבחירות לכנסת לפי מגזרים: השוואה בין שלוש מערכות הבחירות הקודמות⁷

<u>בדואים :</u>			
רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	35.10	64.30	54.26
חד"ש	2.80	2.30	4.26
בלי"ד	0.00	0.00	6.24
אמת (המערך)	17.40	14.90	9.74
מחל (הליכוד)	0.15	1.50	0.93
מרצ	11.60	5.10	7.22
ש"ס	8.80	0.50	4.43
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	1.78
אחרים	24.15	11.40	11.14

<u>דרוזים :</u>			
רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	2.50	5.10	2.94
חד"ש	6.90	14.30	5.32
בלי"ד	0.00	0.00	6.07
אמת (המערך)	29.30	40.30	24.46
מחל (הליכוד)	24.90	11.70	8.31
מרצ	8.20	12.10	4.78
ש"ס	7.10	4.20	10.33
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	4.66
אחרים	21.10	12.30	33.13

⁷ מקור: אסעד גאנם, שרה אוסצקי-לזר, "ההצבעה הערבית בבחירות לכנסת ה-15", סקירות על הערבים בישראל (מס' 24), גבעת חביבה: המכון לחקר השלום, אוקטובר 1999.

הערות:

1. התוצאות באחוזים.
2. בלי"ד לא התמודדה בבחירות 1992; בבחירות 1996 התמודדה ברשימה משותפת במסגרת חד"ש; בבחירות 1999 התמודדה ברשימה משותפת עם תע"ל.
3. רע"מ כוללת את התנועה האסלאמית החל מבחירות 1996 והלאה.

כפרים גדולים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	17.80	27.70	27.26
חד"ש	22.10	37.30	21.99
בל"ד	0.00	0.00	18.31
אמת (המערך)	20.70	13.80	7.66
מחל (הליכוד)	7.70	1.10	2.46
מרצ	9.30	1.30	4.47
ש"ס	4.50	1.10	4.14
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	2.43
אחרים	17.90	15.00	11.28

כפרים קטנים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	13.10	23.30	30.82
חד"ש	11.00	21.80	15.71
בל"ד	0.00	0.00	16.14
אמת (המערך)	27.70	25.80	10.36
מחל (הליכוד)	6.90	2.30	1.13
מרצ	18.20	16.70	6.33
ש"ס	8.10	2.70	4.56
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	1.20
אחרים	15.00	7.40	13.75

ערים :

רשימה	1992	1996	1999
רע"מ	14.10	24.60	32.81
חד"ש	32.50	47.10	31.66
בל"ד	0.00	0.00	20.13
אמת (המערך)	16.60	12.90	3.37
מחל (הליכוד)	5.50	1.50	0.35
מרצ	9.50	7.40	3.36
ש"ס	3.50	0.60	1.10
פה (מפלגת המרכז)	0.00	0.00	0.69
אחרים	18.30	5.90	6.53